

NŐI ELÍTÉLTEK AZ ELSŐ MAGYAR FENYÍTŐHÁZBAN

MEZEY BARNA

Az MTA-ELTE Jogtörténeti Kutatócsoport (ELKH) blogja

A SZERZŐ:

PROF. DR. MEZEY BARNA

AZ MTA-ELTE JOGTÖRTÉNETI KUTATÓCSOPORT VEZETŐJE

MEZEYB@AJK.ELTE.HU

2022. július 25.

Bihar vármegye törvényszéke katonaszökevénnel való cimborálás büntette miatt Petesné Nagyidai Annát 1763-ban 10 évi közmunkára ítélte. A közmunka ez idő tájt a szabadságvesztés-büntetés végrehajtásának jellegzetes és bevett formája volt, mely a szabadság elvonását ekkor testi büntetésnek is számító nehéz munkával tetézte. A végrehajtás megszervezéséről az udvari kancellária gondoskodott, amely az ilyenkor szokásos gyakorlatnak megfelelően az udvari haditanácsot kereste meg a letöltés helyszínének megjelölése érdekében. A praxis szerint hosszabb

idejű szabadságvesztés-büntetést és a közmunkát valamely katonai erősségben hajtották végre. Ekkoriban szabadágvesztés-büntetés végrehajtására szolgáló országos fegyház, börtön nem létezett. A katonai erődítményeknek jellege, kazamatái, fegyveres őrsége viszont alkalmassá tette azokat a büntetés-végrehajtási feladatok ellátására is. Így történt, hogy ugyan a vármegyék is bírtak kisebb-nagyobb tömlőcövekkel, azok többnyire alkalmatlanok voltak a munkáltatás megszervezésére, és még inkább a súlyos bűnelkövetők őrzésére.

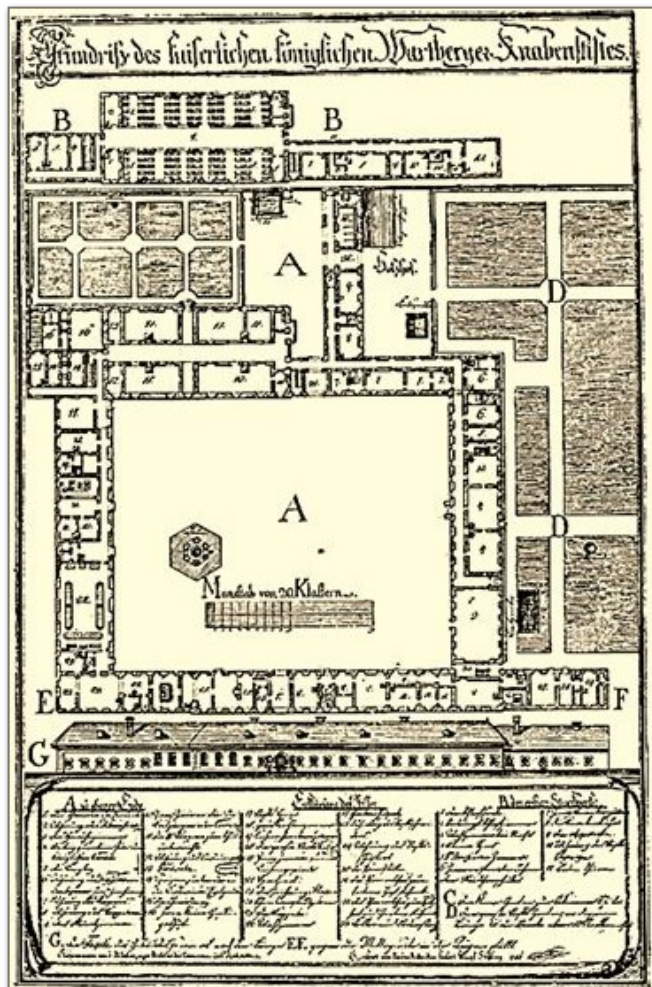
Az udvari haditanács a temesvári várat indítványozta

Petesné Nagyidai Anna befogadására, aminek következtében az udvari kancellária annak rendje s módja szerint értesítette a királyi miniszteriális báni bizottságot a rabnő Temesvárra szállításáról. A korábbiaktól eltérően azonban szokatlan válasz érkezett a deputatiótól: az erősségnek nem áll módjában további elítélteket befogadni, különös tekintettel arra, hogy csak az utóbbi időben 11 nőszemélyt érkezettek, s kifogytak az alkalmas helyiségekből. A temesvári eset lavinát indított el. Az elítélt asszony szentenciájának végrehajtását szervező udvari kancellária újabb tudakozódásra immáron a haditanácstól is általános elutasító választ kapott. A katonai dikasztérium álláspontja szerint az országban nincsen egyetlen olyan katonai létesítmény sem, mely a nevezett büntetésnő befogadására alkalmas.¹ Jelzés volt ez az igazságüggyel foglalkozó kancellária irányába, hogy az

országos börtönügy rendbe-tétele aligha halasztható tovább.

A középkorból örökölt jellemző megoldás a fogvatartásra a törvénykezési joggal rendelkező törvényhatóságok (vármegyék, kiváltságos kerületek és szabad királyi városok) valamint a vérhatalommal bíró úriszékek eljárási jogi okokból is evidens tömlőcövek igénybevétele. Ez azonban csak addig volt lehetséges, amíg a büntetési rendszer hangsúlya nem a szabadságfosztásra, hanem a testi és megszégyenítő büntetésekre esett. A szabadságelvonó büntetések egyre komolyabb intézményeket követeltek (volna). A felvilágosodás hatása is a halálbüntetések felváltásával a hosszú tartamú, akár élethosszig tartó szabadságvesztés-büntetések irányába hatott. A nagylétszámú, közös elzárásra rendszeresített, néhányhelyiséges vármegyei, városi karcerek képtelenek voltak ezt az igényt kielégíteni.

A kortársak aligha gondolták, hogy egy rabnő ítéltének végrehajtási nehézségeiből fejlődik majd ki az első magyar fenyítőház története, s hogy ekkor és ezért jelennek majd meg az első rendelkezések a női fogvatartottakra vonatkozóan. A kényes helyzetben a kancellária a helytartótanácsához fordult segítségképpen, „*hogy Nagyidai Anna közmunkára miként alkalmaztassák, valamint arra nézve is, hogy az ilyen és más haszontalan férfiak és nők fenyítés végett való befogadására f.-házak Magy. ország mely helyein és minő módon volnának a legalkalmasabban*

létesítendő”?² A kormányzat tehát immáron komoly problémaként kezelte a börtönügyet, s úgy a kancellária, mint a helytartótanács új büntetés-végrehajtási intézet létrehozását fontolgatta. Tanúsítja ezt a helytartótanácsnak a törvényhatóságokhoz intézett felhívására beérkezett visszajelzéseinek sommás végkicsengése, mely szerint az ország az udvartól várja a probléma megoldását. Többnyire financiai lehetőségek hiányáról szóltak a vélemények, mások infrastruktúra hiányáról bizonykodtak, megint mások a diétára tartozónak tartották az ügyet.

Végül, mint az ismeretes, a szempci fenyítőház, igaz uralkodói támogatással, de mégis csak magánkezdeményezésre és magánadományból jött létre: Gróf Esterházy Ferenc főkancellár 1770-ben tett felajánlása hozott megoldást. A kancellár telket és épületeket ajánlott föl az országos fenyítőház alapításához. Az építészeti munkák elvégzése után, 1772. szeptember 4-én nyitották meg az első magyar fenyítőházat, egyben az első országos intézetet.³

A Ház jellegét tekintve, legalábbis alapító okirata szerint fenyítő ház volt, az un. amsterdami modell magyarországi verziója.⁴ Ennek megfelelően a szempci fenyítőház alapítása alkalmából kibocsátott helytartótanácsi körrendelet meglehetősen zavarosan határozta meg a beutaltak és beutalandók körét. Ezek szerint a fenyítőházba felvehető a szülői vagy hasonló hatalommal rendel-

kezők által kérelmezett kihágók és fegyelmezetlenek, a törvényhatóságok által küldött elítéltek, magánosok által javaslatba hozottak, „házi fegyellem nélkül szűkölködők”. Külön rendelkezett a körrendelet az előkelő szülők javíthatatlan gyermekeinek felvételéről és kezeléséről, valamint a későbbi élet szempontjából fontos diszkrécióról. Mellettük (és ez az osztrák modell nagy belső ellentmondása) a javíthatatlanok, valamint a halálos büntetésre kevésbé érdemesek, s ezért az uralkodó által bitóra ítélt, de kegyelmet nyert bűnözők is.⁵

Amire a történetírás kevesebb figyelmet fordított, az a női fogvatartottak viszonylagosan magas létszáma. Amint láttuk, a kezdetek is egy elítélt asszony elhelyezéséhez voltak köthetők, s erről tanúskodnak a későbbi statisztikák is. A fenyítőház a tervek szerint a törvényhatóságok által elítélt, Szempcre küldött és általuk finanszírozott rablétszámmal működött volna, ami a rendelkezésre álló, igaz, hiányos adatok szerint évi tíz-tizenöt beutaltat jelentett. Ezek között többnyire nők is akadtak. Így

1778-ban a tizenöt befogadott elítéltekből kilenc, 1779-ben a tízből három, 1780-ban a tizenegyből három nő volt.⁶ A fogvatartottak jelentős részét adták az osztrák örökös tartományokból Magyarországra transzportált rabok. Az első bécsi rabszállítmánnyal 1775. november 15-én 50 női fogvatartott érkezett. A fenyítőház befogadóképességét és tényleges létszámait tekintve ez arra utal, hogy lehettek olyan periódusok, amikor a benn-

lakók nagyobbik hányada nő volt.

A személyzet összetétele ezt nem tükrözte, de nagyszámú női fogvatartottra utalnak azok az adatok, ami szerint a szinte teljesen férfikézből álló intézetigazgatói, felügyelői és munkáltatói állományba feltűnt egy Zuchtmutter, (Hausmutter, Nőfőlügyelő) és egy Fonó tanítómesternő. Az ő feladatuk nyilvánvalóan a női fogvatartottak kezelése volt. A Nőfelügyelő hatásköre azonos volt a Zuchtvateréval, csak éppen a nőkre vonatkoztatva. A nőfelügyelő kötelességei a (férfi)felügyelőével „egészen azonosak és a különbség csak abban áll, hogy neki ugyanazt kell az asszonyoknál elvégeznie a mi a másoknak a férfiaknál való teljesítésre van előszabva.”⁷ Emellett azonban a teljes intézmény fehérműellátásáról is gondoskodnia kell. Vagyis munkaköre a férfi felügyelőjét követi, kifejezetten a női munkafeladatokat leszámítva.

Találunk a személyzeti listán élelmezőnőt is, az ő feladatköre már általánosabb volt, a konyhát és élelmezésbéli ellátását tartotta a kezében, tehát függetlenül a rabállomány összetételétől.

Ha viszont az alapító szabályzatban vagy az utasításokban speciális, nőkre vonatkozó külön utasításokat keresnénk, a munkafajtákat leszámítva eredménytelen lenne szemlénk. A rabokra vonatkozó szabályzat egységes, férfiakra és nőkre egyaránt érvényes volt. Egészen pontosan: a férfiakra kimunkált szabályokat alkalmazták a

nőkre is. Korabeli jellegzetesség, hogy a fenyítőházban helyezték el az elmeháborodott nőket is, miként 1779. május 17-én Zwiklin Anna nevű tébolyodott és gyújtogatással fenyegetődző özvegyasszonyt a kinek tartási költségei fejében magyaróvári főhercegi uradalom évi 50 forintot fizetett.⁸

Hivatkozások:

- 1 Vajna Károly: Hazai régi büntetések. Budapest, 1906. Lőrincz János Könyvnyomdája 12.-13. pp.
- 2 Vajna 1906. 14. p.
- 3 Lőrincz József – Mezey Barna: A magyar börtönügy története. Budapest 2019. Dialóg Campus Kiadó. 174. p.
- 4 Mezey Barna: A fenyítőházak forradalma. A modern büntetés-végrehajtás alapvetése Európában. Budapest, 2012. Gondolat Kiadó
- 5 Vajna 1906., 38. p.
- 6 Vajna 1906., 69. p.
- 7 Vajna 1906., 63. p.
- 8 Vajna 1906., 70 p.

Képek elérhetősége:

1. oldal: A szempci fenyítőház alaprajza. <https://images.app.goo.gl/pi8wXWyATidvVrBo9> 2022. július 23.